

TRỞ LẠI VẤN ĐỀ MÔ HÌNH TỔNG THỂ CỦA NHÓM ĐỀN THÁP CHĂM HÒA LAI Ở NINH THUẬN

NGUYỄN MINH KHANG*

1. Tư liệu và lịch sử nghiên cứu

1.1. Đầu thế kỷ XX, H. Parmentier cho biết nhóm Hòa Lai gồm có ba đền tháp và những vết tích khác phân bố trong một bình đồ giới hạn bởi tường bao hình chữ nhật, chiều Đông - Tây khoảng 200m, chiều Bắc - Nam khoảng 126m, bị đường cái cắt ở góc Tây Bắc - con đường được làm vào cuối thế kỷ XIX có sử dụng một phần gạch tháp Giữa¹. Trên tường bao phía Đông, có các tháp cổng dẫn vào các tòa tháp (Kalan) ở bên trong. Phía trước bình đồ hình chữ nhật, ở trục giữa còn có dấu vết của gian nhà dài, trang trí trụ ốp, mái lợp ngói cùng một tòa tháp nhỏ có hai lối vào. Ở trục phía Bắc và phía Nam, mặc dù nền đất bị xáo trộn và nhiều di tích bị hủy hoại do những rễ cây lớn ăn sâu, song H. Parmentier cũng nhận thấy có thể còn những nền móng kiến trúc nằm trong những gò đất. Về ba tháp còn lại khi đó, ông cho biết, chúng nằm ở những cao độ khác nhau, nhưng chênh nhau không đáng kể, khoảng cách giữa chúng cũng không đều và dường như chúng là những nhân tố chính của những khuôn viên nhỏ riêng, được bố cục tượng tự nhau².

Như vậy, nhóm Hòa Lai ở thời điểm cách đây hơn 100 năm, mặc dù những dấu vết vật chất đã bị mất mát nhiều, song vẫn được nhận diện khá rõ ràng với một hệ thống nhiều nền móng kiến trúc phân bố trên một mặt bằng rộng lớn (xem hình 1).

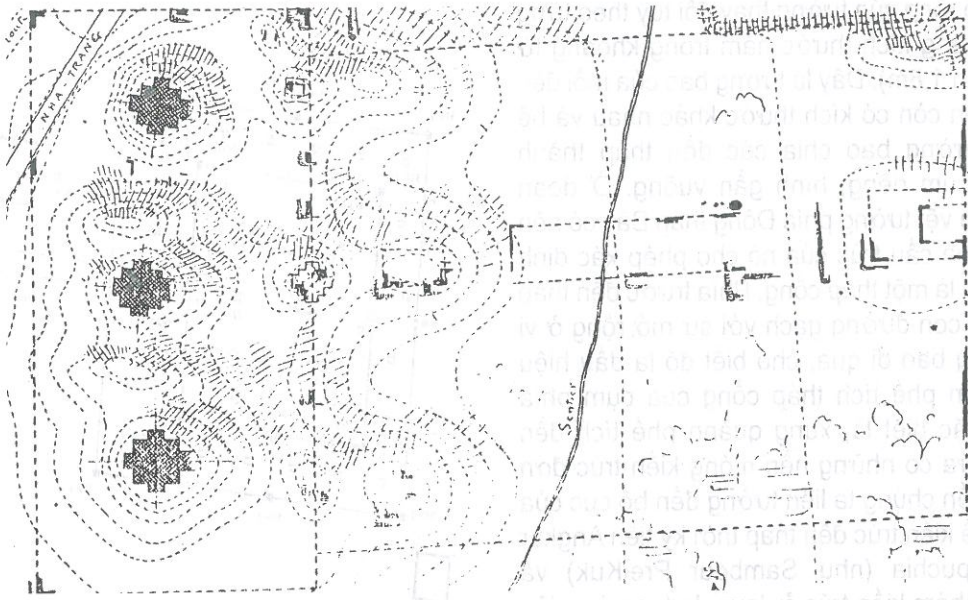
1.2. Năm 2002, khi khảo sát phục vụ việc lập dự án tu bổ di tích, chúng tôi nhận thấy các tháp Hòa Lai được bảo vệ bằng một hàng rào bê

tông lưới thép với diện tích hơn 12 nghìn mét vuông. Phía Bắc và Nam giáp nhà dân, phía Đông giáp con đường liên xã và đường mương nước, hai bờ mương có nhiều gạch Chăm cổ bị vỡ, phía Tây giáp đường quốc lộ 1, tại đây có một lối vào và nhà bảo vệ khu tháp. Thời điểm đó, tháp Giữa đã hoàn toàn bị phế sập, chỉ còn hai tháp (tháp Bắc và tháp Nam). Phía trước hai tháp hiện còn cũng thấy các gò đất, các đường bờ ruộng trồng mì, cái ao nhỏ ở phía Đông Bắc... (xem hình 2).

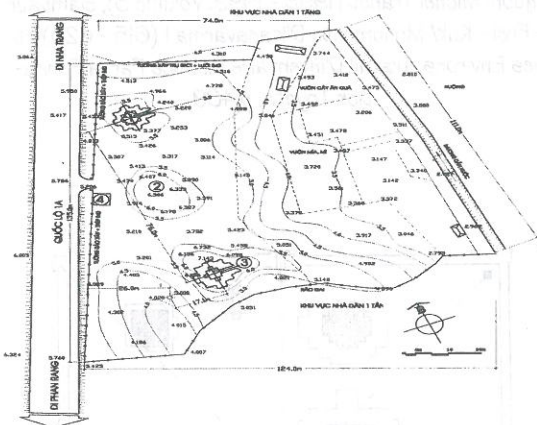
1.3. Năm 2005, nhóm Hòa Lai được Bảo tàng Lịch sử Việt Nam khai quật khảo cổ với diện tích gần 400 m². Kết quả là đã làm xuất lộ một phần mặt bằng của tháp Giữa và nền móng các kiến trúc khác, như tháp cổng của cụm giữa, các vết tường bao (xem hình 3). Mục đích của cuộc khai quật năm 2005 là nhằm nhận diện mặt bằng di tích, phục vụ thiết kế quy hoạch tôn tạo tổng thể. Tuy nhiên, cuộc khai quật này đã dừng lại ở việc xác nhận những thông tin do H. Parmentier công bố, chưa đạt được mục đích đã đề ra, khiến các nhà khảo cổ buộc phải đề nghị cần có kế hoạch tiếp tục triển khai công tác khai quật khảo cổ³.

1.4. Từ cuối năm 2005 đến đầu năm 2006, khi dọn dẹp mặt bằng để điều chỉnh thiết kế tôn tạo tổng thể và định vị xây dựng một số hạng mục phụ trợ thuộc Dự án Tu bổ, phục hồi nhóm Hòa Lai (như lát sân, xây dựng nhà bảo vệ, nhà vệ sinh, tường rào), đã phát hiện một loạt nền móng kiến trúc ở ngay phía dưới lớp đất mặt (xem hình 4). Trong những nền móng mới phát hiện này, đáng chú ý là các đoạn tường chạy theo chiều Đông Tây nằm kẹp giữa các đền

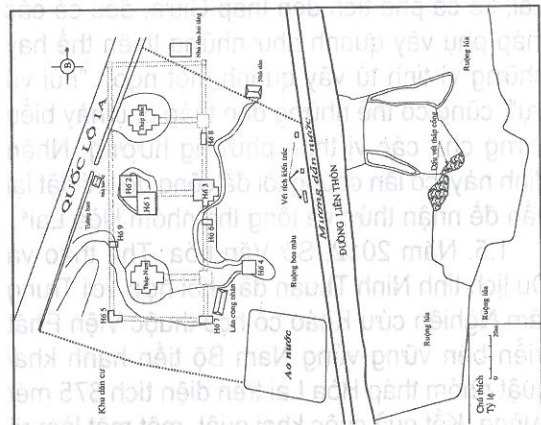
* Cục Di sản văn hóa

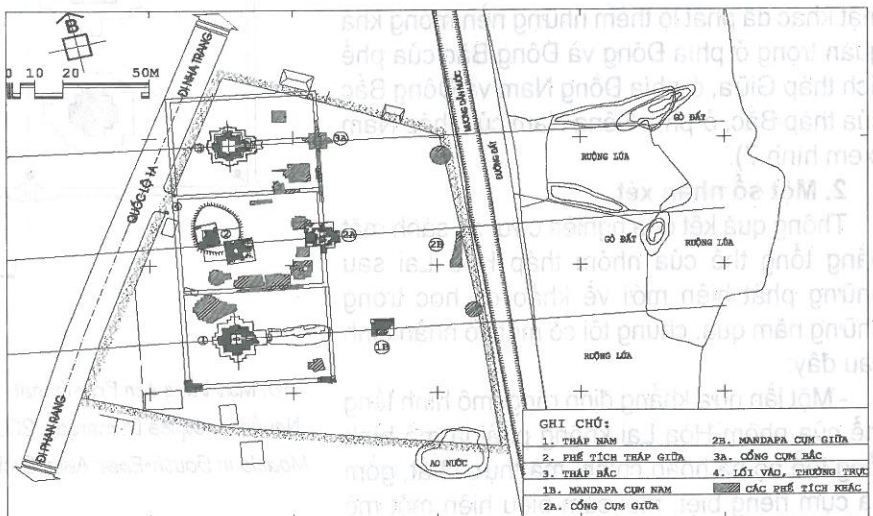
H1. Mặt bằng tổng thể nhóm Hòa Lai, thời điểm đầu thế kỷ XX - Nguồn: H. Parmentier, 1909, *Inventaire Descriptif des monuments Cam de L'Annam, Planches, planché XV, Paris.*

H2. Mặt bằng tổng thể nhóm Hòa Lai năm 2002 - Nguồn: Tác giả

H3. Sơ đồ mặt bằng vị trí các hố khai quật nhóm Hòa Lai năm 2005 - Nguồn: Bảo tàng Lịch sử Việt Nam

H4. Mặt bằng tổng thể nhóm Hòa Lai theo khảo sát của tác giả cuối năm 2005, đầu năm 2006

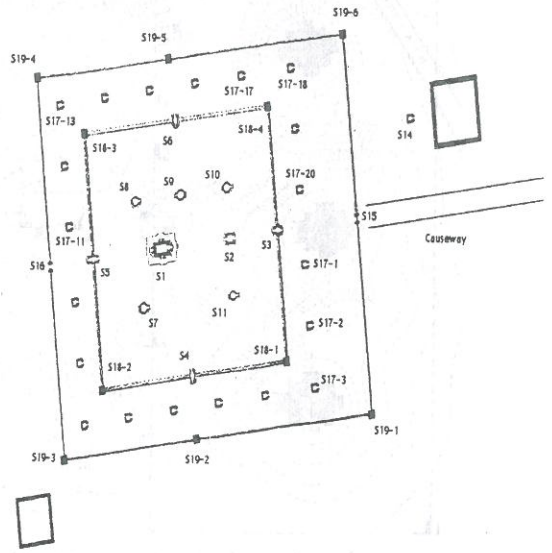
tháp (độ rộng của tường thay đổi tùy theo từng vị trí nhưng kích thước nằm trong khoảng từ 1,4m đến 1,8m). Đây là tường bao của mỗi đền tháp hiện còn có kích thước khác nhau và hệ thống tường bao chia các đền tháp thành những cụm riêng, hình gần vuông. Ở đoạn giữa của vết tường phía Đông tháp Bắc có nền móng, mà cấu trúc của nó cho phép xác định đó chính là một tháp cổng. Phía trước đền tháp Nam có con đường gạch với sự mở rộng ở vị trí tường bao đi qua, cho biết đó là dấu hiệu xuất hiện phế tích tháp cổng của cụm phía Nam. Đặc biệt là, xung quanh phế tích đền tháp Giữa có những nền móng kiến trúc đơn giản khiến chúng ta liên tưởng đến bố cục của quần thể kiến trúc đền tháp thời kỳ tiền Angkor ở Campuchia (như Sambour PreiKuk) và những nhóm kiến trúc ở Java, Indonexia, niên đại xung quanh thế kỷ IX... (xem hình 5, 6). Như vậy là, mỗi một đền tháp hiện còn ở Hòa Lai, kể cả phế tích đền tháp Giữa, đều có các tháp phụ vây quanh như những thiên thể hay những vì tinh tú vây quanh một ngọn "núi vũ trụ", cũng có thể những đền tháp phụ này biểu trưng cho các vị thần phương hướng. Nhận định này, có lần chúng tôi đã công bố khi đặt lại vấn đề nhận thức về tổng thể nhóm Hòa Lai⁴.

1.5. Năm 2012, Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Ninh Thuận đã phối hợp với Trung tâm Nghiên cứu Khảo cổ học thuộc Viện Phát triển bền vững vùng Nam Bộ tiến hành khai quật nhóm tháp Hòa Lai trên diện tích 875 mét vuông. Kết quả cuộc khai quật, một mặt làm rõ hơn mặt bằng và chi tiết những nền móng đã phát hiện vào cuối năm 2005, đầu năm 2006, mặt khác đã phát lộ thêm những nền móng khá quan trọng ở phía Đông và Đông Bắc của phế tích tháp Giữa, ở phía Đông Nam và Đông Bắc của tháp Bắc, ở phía Đông Nam của tháp Nam (xem hình 7).

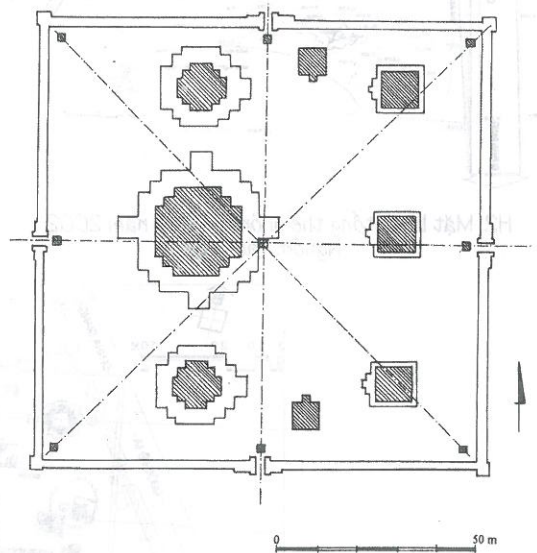
2. Một số nhận xét

Thông qua kết quả nghiên cứu, so sánh mặt bằng tổng thể của nhóm tháp Hòa Lai sau những phát hiện mới về khảo cổ học trong những năm qua, chúng tôi có một số nhận định sau đây:

- Một lần nữa khẳng định rằng, mô hình tổng thể của nhóm Hòa Lai không phải là mô hình tổng thể bộ ba hoàn chỉnh, mà thực chất, gồm ba cụm riêng biệt, mỗi cụm biểu hiện một mô

H5. Mặt bằng nhóm Peay Pean (Sambaur - Prei - Kuk) - Nguồn: Michel Tranet (1998 - 1999. Volume 3), Sambaur - Prei - Kuk/ Monuments D'icanavarma I (615 - 628) et ses Environs, Travail D'inventaire Finance Par la Fondation Toyota, p.409.

H6. Mặt bằng đền Prambanan, Java (niên đại thế kỷ IX) - Nguồn: Jacques Dumarçay, 2003, Architecture and Its Models in South-East Asia, Orchid Press Bangkok, p.104.

H7. Sơ đồ phân bố các khu vực đã khai quật tại nhóm tháp Hòa Lai - Nguồn: Bùi Chí Hoàng, 2012, Báo cáo sơ bộ khai quật cụm tháp Hòa Lai (xã Bắc Phong, huyện Thuận Bắc, tỉnh Ninh Thuận).

H8. Nền móng phế tích cụm Bắc (Hòa Lai) xây đê lên tường bao cụm giữa (ảnh chụp tháng 10 năm 2012) - Ảnh: Tác giả

hình tổng thể dạng một đền tháp trung tâm được bao bọc bởi các tháp phụ, ba cụm được xây dựng ở các giai đoạn lịch sử khác nhau.

- Khi quan sát tại chỗ các nền móng mới phát lộ, chúng tôi nhận thấy một số điểm đáng lưu ý:
+ Các nền móng có dấu vết cửa mở về các hướng khác nhau. Ví dụ, trong hai tháp ở phía Đông Nam của phế tích tháp Giữa thì một tháp

mở cửa hướng Bắc, một tháp mở cửa hướng Tây; trong hai tháp ở phía Đông phế tích tháp Giữa, đăng đối qua đường trục chính thì một tháp mở cửa hướng Đông... Như vậy, có thể đó là những nền móng biểu hiện một sơ đồ Dikpâlaka (những ngôi tháp mang chức năng thờ các vị thần phương hướng vây quanh đền tháp trung tâm)⁵.

+ Ở phía Nam của phế tích tháp Giữa có một kiến trúc dạng nhà dài nằm theo hướng Đông Tây, mặt bằng nền móng kiến trúc này còn dấu vết của bức tường ngăn, chia không gian thành hai phần. Cấu trúc nền móng này cho phép đoán định, đây chính là dạng tháp nhà có mái cong hình thuyền/ yên ngựa luôn luôn được đặt ở phía Nam của đền tháp trung tâm (các tháp dạng này đã từng tồn tại ở nhiều nhóm đền tháp Chăm như Đồng Dương thuộc tỉnh Quảng Nam, Po Kloong Garai (thuộc Ninh Thuận)... và, hiện còn ở nhóm Bánh ít thuộc tỉnh Bình Định và ở Mỹ Sơn - tháp B5). Như vậy, với sự phát hiện này ở Hòa Lai, chúng ta được biết về một kiến trúc dạng tháp nhà xuất hiện sớm nhất trong lịch sử kiến trúc tháp Chăm theo tư liệu có được từ trước đến nay.

+ Thuộc khuôn viên của cụm phía Bắc có một nền móng kiến trúc xây đê lên vệt tường ngăn cách giữa nhóm Giữa với nhóm Bắc (xem hình 8). Điều đó cho thấy, một trong những tháp phụ của cụm phía Bắc có niên đại muộn hơn tường bao cụm giữa và có thể cho rằng, trong ba cụm kiến trúc ở Hòa Lai thì cụm phía Bắc có niên đại muộn nhất. Về niên đại của cụm Nam, khi nghiên cứu về kỹ thuật xây dựng, chúng tôi nhận thấy tường tháp dày hơn các tháp khác, cửa giả của tháp rất phát triển trong khi thân tháp lại thấp biểu hiện sự nối tiếp ngay sau các đền tháp Mỹ Khánh/ Phú Diên (Thừa Thiên Huế) và Mỹ Sơn E1, nhưng bắt đầu phát triển kỹ thuật tạo vòm mái không gian nhờ cấu trúc mặt bằng lòng tháp hình vuông. Tuy nhiên để phát triển cấu trúc tháp tầng với các tầng mái trên đồng dạng thân tháp thì cần có chiều cao đủ lớn để hình thành các tầng mái. Chính vì thế, đền tháp Nam Hòa Lai đã thể hiện sự lúng túng trong tổ chức mặt đứng khi bắt buộc phải dùng đến một thủ pháp kỹ thuật là mở rộng mặt cắt ngang mái tháp (xem hình 9) trong khi độ dày tường tháp ở những tầng trên lớn đến mức không đủ khả năng chịu tải dẫn đến sự sụp đổ

roi vỡ các tầng mái như chúng ta thấy ngày nay. Như vậy, các đền tháp Hòa Lai có thứ tự xây dựng lần lượt từ cụm Nam đến cụm Giữa và cuối cùng là cụm Bắc.

3. Tạm kết

Vấn đề mô hình tổng thể của nhóm tháp Hòa Lai, với những tư liệu hiện có, đã hiện lên rõ rệt qua bài viết này và những tài liệu chúng tôi đã công bố. Song, chúng tôi cho rằng, nhóm Hòa Lai còn nhiều vấn đề phức tạp và thú vị cần được tiếp tục nghiên cứu, ví dụ như quy mô mặt bằng tổng thể, chức năng cụ thể của mỗi cụm tháp và các tháp phụ vây quanh đền tháp trung tâm, sự xuất hiện ngôi tháp nhà ở phía Nam đền tháp trung tâm và sự tiến triển của nó trong lịch sử kiến trúc đền tháp Chăm... Những vấn đề này, chúng tôi xin hẹn trở lại ở những nghiên cứu tiếp sau để lý giải thấu đáo và toàn diện hơn./.

N.M.K

Chú thích:

1- H. Parmentier viết: "Toà tháp này (tháp Giữa) thuộc loại giản lược thường, trừ một phần ở tầng 1, phần trên tháp không còn (Người ta đã lấy vật liệu của tháp để tu bổ con đường cái quan ngay cạnh. Có lẽ là do lệnh của vị Công sứ cách đây 15 năm. Chúng tôi cũng muốn không tin vào một hành vi phá hoại văn vật kém thông minh như vậy, nhưng khi thấy có một lưới cước kiểu châu Âu bỏ quên trên tường thì mọi điều nghi ngờ của chúng tôi đều tan biến)" - Henri Parmentier, 1909, *Inventaire Descriptif des monuments Cams de L'Annam*, tome I, tr. 100, Paris.

2- Henri Parmentier, 1909, Sđd, tr. 98.

3- Bảo tàng Lịch sử Việt Nam, *Báo cáo điều tra, thám sát và khai quật khảo cổ học cụm di tích tháp Hòa Lai*, Hà Nội, 2006.

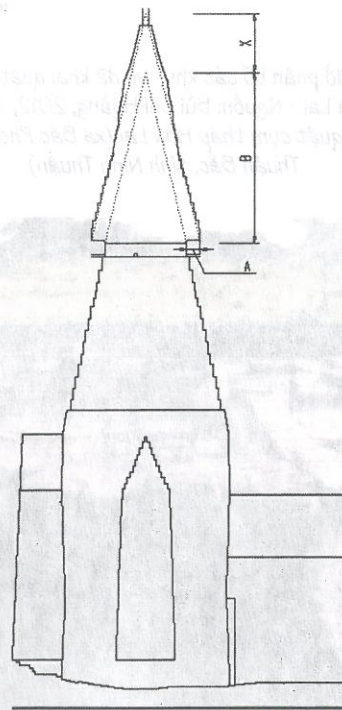
4- Xem Nguyễn Minh Khang (2008), "Nhận thức mới về mô hình tổng thể của nhóm đền tháp Chăm Hòa Lai", *Tạp chí Di sản văn hóa*, số 2 (23) - 2008, tr. 73 - 77, Hà Nội.

5- Dikpālaka, bao gồm: Indra, Agni, Yama, Nirriti, Varuna, Vayu, Kubera và Ishana.

Thần Indra cai quản hướng Đông, cầm lưới tầm sét, cưỡi voi. Thần Agni trông coi hướng Đông Nam, mình bao bọc ngọn lửa, tay cầm chậu nước, cưỡi tê giác. Thần Yama

hộ tri âm phủ cai quản hướng Nam, cưỡi trâu và tay cầm chùy. Thần Nirriti hướng Tây Nam, cưỡi con bò Tây Tạng (Yaksa). Thần Varuna cai quản các đại dương, trông coi hướng Tây, thần cầm một dây thông lọng và cưỡi con ngỗng (Hamsa). Thần Vayu, biểu tượng của gió, trông coi hướng Tây Bắc, tay cầm lá cờ, cưỡi ngựa. Thần Kubera, biểu tượng của tài lộc, cai quản hướng Bắc, cưỡi xe. Thần Ishana cai quản hướng Đông Bắc, được mô tả như hiện thân của thần Siva, cưỡi con bò mộng (Nadin).

Xem thêm: Ngô Văn Doanh, Nguyễn Thế Thục, *Điều khắc Chăm Pa*, 2004, Nxb. Thông Tấn và Công ty đầu tư & hỗ trợ xuất bản, Hà Nội; Boisselier. Jean (1963), *La Statuaire du Champa Recherches sur les Cultes et l'Iconographie*, EFEO, tr. 156 - 157, Paris; Frédéric. Louis (1987), *Dictionnaire de la Civilisation Indienne*, Robert Laffont, S.A.

H9. Mặt cắt lòng tháp Nam Hòa Lai (Khi mở rộng lòng tháp một khoảng bằng A thì chiều cao tăng lên một khoảng X = 4,4 lần A; chiều cao từ điểm mở rộng lòng tháp lên đến đỉnh tăng lên được 1,35 lần (X = 1,35 lần B) so với khi không mở rộng. - Nguồn: Tác giả

Nguyễn Minh Khang: Reassessing on the Complex Model of the Group of Hòa Lai Towers of Cham People in Ninh Thuận Province

From other research results and new archaeological findings, the author reviews some conclusions on the group of Hòa Lai towers of Cham people in Ninh Thuận province, and puts forward his discussion that: this is not in the same date as other places. It is three groups of towers in three different periods.